

Politická reprezentace individuální a kolektivní: K otázce teoretických základů demokracie na transnacionální úrovni*

LUBOŠ BRIM, PAVEL DUFEK**

**Abstract: Political Representation: Individual and Collective.
On the Theoretical Foundations of Democracy on the Transnational Level**

The article deals with the question of who is to be represented within the institutions of modern representative democracy and systemizes the answers on the basis of fundamental approaches in political theory which address this problem. The exploration is contextualized within recent debates on transnational democracy, where the issue of political representation acquires renewed relevance. The article first outlines the liberal theory of representation, identified primarily as having an individualistic nature although it does incorporate certain elements of group representation in the setting of the modern state. Subsequently, the article explores the conservative and communitarian theory of representation, which builds upon the notions of representation of collectivities as morally relevant subjects endowed with distinct interests of their own. Finally, it covers the radical democratic theory of representation, which emphasizes chiefly the themes of acknowledging group difference and the necessity of recognizing the claims of disadvantaged groups in the area of political representation. The article concludes by assessing the strengths and weaknesses of the respective approaches with regard to democratic functioning on the transnational level.

Keywords: political representation, individuals, collectivities, liberalism, communitarianism, conservatism, radical democracy

1. Úvod

Pojem politické reprezentace patří k základním kategoriím, na nichž je organizována politická moc v moderním demokratickém státě, ačkoliv ve srovnání s pojmy jako *rovnost*, *legitimita*, *svoboda* či *spravedlnost* byla problematice politické reprezentace věnována politickou teorií

---

* Text byl zpracován v rámci grantového projektu Grantové agentury České republiky „Soudobé výzvy demokracii ve středovýchodní Evropě“ (kód GAP408/11/0709), projektu specifického výzkumu Katedry politologie FSS MU „Proměny politického a společenského pluralismu v moderní Evropě II.“ (kód MUNI/A/800/2011), a Stipendia Husovy nadace za rok 2011/2012. Chceme poděkovat dvěma anonymním oponentům za jejich připomínky a komentáře k původním verzím článku.

** Luboš Brim je studentem oboru právo a právní věda na Právnické fakultě Masarykovy univerzity (257073@mail.muni.cz). Pavel Dufek je odborným asistentem Katedry politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity (dufek@fss.muni.cz).

nižší pozornost. Více než ony proto doplácí na svou notoričnost jistou neurčitostí, vnitřní inkoherencí a nedostatkem kritického zkoumání. V předkládané studii usilujeme o rozbor tohoto pojmu a z jeho mnoha dimenzí se soustředíme na otázku, *kdo* má být reprezentován – zdali jednotlivci, nebo (jakkoliv vymezené) skupiny jednotlivců. Naše zkoumání vychází z „klasické“ teorie reprezentace, jejíž dodnes platný rámec vystavěla na konci 60. let minulého století Hanna Pitkin. Nezastíráme, že se v poslední době objevily pokusy o jeho překročení ve směru diferencovanějších a dynamičtějších modelů (Saward 2006 a 2009, Rehfeld 2006, Dryzek a Niemeyer 2008, Pollak et al. 2009); ty jsou však do demokratické teorie teprve postupně zapracovávány. Jak navíc bude zřejmé, některé základní typy identifikované H. Pitkin jsou buď v původní nebo reformulované podobě zahrnuty i v těchto novátorských přístupech, a proto považujeme systematický výklad jejího členění, jenž prozatím v českém prostředí absentuje, za nezbytný.

Jedním z cílů textu je doložit, že substantivní naplnění pojmu reprezentace bezprostředně ovlivňuje i oblasti příbuzné a tvoří tak vnitřně provázaný politicko-teoretický celek. Klasický přístup k teorii demokratické reprezentace tradičně soustřeďoval svou pozornost hlavně na aspekt reprezentujícího subjektu, nezávislosti jeho rozhodování a citlivosti ve vztahu k zastoupeným (Pitkin 1972, Rehfeld 2009); v tomto smyslu lze náš text v jeho zaměření na subjekt reprezentovaný chápat vedle náčrtu analytického rámce i jako příspěvek systematicky zkoumající poněkud zanedbávanou stranu obvyklého modelu reprezentace.¹ Abychom doložili vědeckou smysluplnost takového počínání, zasazujeme náš výklad do kontextu soudobých diskusí o demokracii v transnacionálním měřítku. Jelikož reprezentace v demokratických politických systémech představuje klíčovou podmínku jejich *legitimity*,² získává tato problematika s novým kontextem novou důležitost.

Výkladu teoretického rámce H. Pitkin je věnována druhá sekce. V sekcích 3, 4 a 5, tvořících jádro textu, vyložíme tři ústřední politicko-teoretické pohledy na problém reprezentace, které dávají na otázku, *kdo* má být reprezentovaným subjektem, různé odpovědi. V šesté sekci naše zjištění shrneme a zobecníme v souvislosti s teoriemi transnacionální demokracie; budeme přitom argumentovat, že pokud chceme i na těchto úrovních zachovat vstupní legitimitu politického rozhodování, jeví se liberální model korigovaný elementy ostatních pojetí nej přijatelnější.

Pokud jde o výběr teoretických formací, nejedná se evidentně o úplný výčet možných teoretických směrů. Domníváme se, že uvedené přístupy zahrnují základní odpovědi na položenou otázku, zda mají být reprezentováni jednotlivci, nebo skupiny, které mají zvláštní relevanci; perspektivně je ovšem velmi žádoucí uvažovat o zkoumání reprezentace v kontextu dalších teoretických proudů. Lze vznášet též námitky ohledně vnitřní koherence útvarů, které jsou představeny v jednotlivých sekcích. Platí to o liberální teorii, přičemž nezastíráme, že jde o určitou nezbytně selektivní interpretaci liberálního myšlení. Ještě spíše to platí o agregaci komunitarismu a konzervatismu. Soudíme, že tu lze najít jejich společný minimální obsah, který ospravedlňuje učiněné spojení. Radikálně demokratický proud je známý svou vnitřní heterogenitou, panuje však poměrně dobré povědomí o jeho ideových obrysech a autoři a autorky, jež do něj řadíme, pracují ve vědomí vzájemné spřízněnosti. Podobný závěr platí i pro deliberativní proud v demokratické teorii, který představuje v kontextu transnacionální demokracie patrně hlavní alternativu liberálnímu modelu.³

2. Vymezení pojmu reprezentace

Bádání v oblasti teorie politické reprezentace prošlo v posledních dvou dekadách jistou renesancí (Urbinati a Warren 2008: 388–395),⁴ přičemž se objevily buď zcela nové, nebo již pozapomenuté problémy politického zastoupení. Předmětem tohoto textu je tak jen jedna z mnoha otázek v oblasti politické reprezentace. Dovi (2006) předestírá, že každá teorie reprezentace musí sestávat minimálně ze čtyř komponent: a) subjektu, který reprezentuje, b) subjektu, který je reprezentován, c) objektu reprezentace (postoje, zájmy, perspektivy)⁵ a d) kontextu, v němž se reprezentace odehrává.⁶ Z těchto a všech ostatních témat je stat' zaměřena na subjekt *reprezentovaný*. Jde o to, kdo má být v prostředí moderní demokracie v politickém rozhodování zastupován. Obecně stojí proti sobě možnosti dvě, totiž zda jsou reprezentováni jednotlivci, nebo jejich seskupení v různých podobách. To nevyčerpává vše, co může být politicky reprezentováno – je tu např. představa reprezentace entit vůbec odlišných od člověka (spravedlnost, životní prostředí). V tomto textu je však naším cílem pouze postižení a systematizace existujících koncepcí reprezentace individuů, resp. kolektivit.

Vymezení pojmu reprezentace se zpravidla odvíjí od tvrzení: „reprezentace znamená činit v jistém smyslu přítomným něco, co nicméně není přítomné doslova či fakticky“ (Pitkin 1972: 8–9, Klokočka 2006: 133). Reprezentace tudíž zahrnuje prvek ne-identity (Plotke 1997: 28): kontrahent není *zastoupen* svou rukou (částí sebe samého). Lid jednající v zastoupení nemůže být bezprostředně v daném aktu přítomen jako rozhodující subjekt, jeho vůle je zprostředkována mezilehlým zastupitelským tělesem, jež musí být vybaveno nezbytnou nezávislostí. Zároveň je však reprezentace opakem absence; ve chvíli, kdy je někdo reprezentován, je přítomen v jednání zastupitele, projevuje se skrze něj a tak je třeba vnímat akty zastupitelovy (Pitkin 1972: 155). To je základem paradoxu reprezentace (Pitkin 2007, Runciman 2007).

Na toto vnější vymezení hranic užití pojmu reprezentace navážeme vnitřní analýzou konceptu do několika dimenzí učiněného H. Pitkin (1972). Schematicky lze po vzoru Cunninghama její analýzu znázornit takto:

Zdroj: Cunningham 2002: 92

Formalistická pojetí reprezentace spojují existenci vztahu zastoupení s institucionálními formami, jež předcházejí jeho vzniku nebo následují po jeho ukončení. V prvním případě jde o teorie pověření (reprezentuje ten, kdo byl k tomu pověřen zastoupeným), ve druhém o teorie

zodpovědnosti (reprezentuje ten, kdo bude ze své činnosti skládat účty zastoupeným). Oba teoretické přístupy mají společné to, že reprezentace je pro ně „černou skříňkou“. Pokud se reprezentující nevzepře institucionálnímu pověření, respektive zodpovědnosti, například tím, že by překročil své kompetence, je reprezentantem. Přitom nemá smysl hovořit o tom, zda zastupuje dobře či špatně. Může reprezentantem být, nebo nebýt, ale co konkrétně dělá, nemá pro formalistické teoretiky žádnou relevanci (Pitkin 1972: 38–59).

Substantivní pojetí reprezentace jsou dvojího druhu. Jednak se mohou týkat toho, čím reprezentující je, jednak toho, *co dělá*. V prvním případě, kdy se zabýváme vlastnostmi zastupitele, lze uvažovat ještě dvěma směry. Jde-li nám o zpřítomňování v deskriptivním smyslu, zkoumáme „shodu, podobnost, odraz“ (Pitkin 1972: 61) mezi zastupujícím a zastoupeným. V této oblasti nacházíme z politického hlediska zárodek mnoha argumentů pro skupinovou reprezentaci (srov. Phillips 1995). Reprezentovat v deskriptivním smyslu znamená vyznačovat se podobností se zastoupeným. Deskriptivní reprezentace umožňuje poskytovat co nej přesnější informaci o zastoupeném a ideálem je reprezentace zrcadlová, dokonale reprodukuje všechny vlastnosti reprezentovaného (Pitkin 1972: 60–91).

Druhé pojetí reprezentace vycházející ze zpřítomňování zastoupeného na základě vlastností zastupitele je symbolická reprezentace. Symbolicky je například národ reprezentován vlajkou, což označuje, že vlajka vyvolává jistý soubor pocitů či reakci, která se vztahuje k národu samému. Pozornost se tedy zaměřuje na schopnost vyvolávat cítění, poukazuje se na iracionální a afektivní charakter symbolické reprezentace. Pojí se k ní též jistá aktivita, tvorba symbolů schopných na sebe poutat příslušné emoce, což se projevuje na extrémním příkladu symbolické reprezentace ve fašistických režimech, v nichž vůdce svou vůlí utváří masy a posiluje jejich identifikaci se sebou samým (Pitkin 1972: 92–111).

Konečně substantivní pojetí reprezentace se zaměřuje nikoli na to, jaký zastupitel je, ale jak jedná; jde o teorii reprezentace jako konání (Pitkin 1972: 112–143). Toto konání je omezeno pojmovými hranicemi vymezenými výše: o reprezentaci nelze mluvit tam, kde je činnost zcela mechanická, kde „zastoupený“ jedná skrze „zastoupeného“ jako nástroj, záznamník. Zastoupený musí jednat *za* zastoupené, takže musí disponovat jistou mírou autonomie; zároveň však reprezentace neexistuje v situaci, kdy zastoupený koná bez jakéhokoli ohledu na zastoupeného (Pitkin 1972: 152). Do substantivní reprezentace se tak promítá fundamentální dualismus přítomnosti a nepřítomnosti, obsažený v konceptu samém. Zde vstupuje do hry pojem zájmu, poněvadž reprezentace v tomto smyslu spočívá v *prosazování zájmů zastoupených*.

Prosazování zájmů probíhá v situaci, kdy se ti, jejichž zájmy jsou artikulovány, mohou proti jednání zastupitele ohradit, tj. kdy mají vlastní postoje, vůči nimž musí zastupitelé projevovat určitou citlivost. Paradoxní povaha reprezentace se tak v reprezentativním konání promítá do reprezentantovy povinnosti sledovat zájem zastoupených, přičemž je mu nutno též všimnout si názorů zastoupených, jež nemusí vždy uposlechnout, ale musí jim věnovat pozornost a zdůvodnit, proč jich ve své činnosti nedbá (Pitkin 1972: 162–164). Potenciální *responsivita* je pak klíčem k tomu, jak Pitkin aplikuje pojetí substantivní reprezentace na politiku. Definice reprezentativní vlády spočívá na oboustranné aktivitě v reprezentativním vztahu, v němž zastoupený nemůže být *a priori* pasivním a neschopným odpovědi (Pitkin 1972: 232–233, srov. Manin 1997: 174).

Pojem politické reprezentace je v demokratických politických systémech úzce spojen s pojmem *politické legitimacy*, neboť jeho vnitřní logika zrcadlí otázku, jak přeložit zájmy,

preferenze či identity zastupovaných na úrovni politického rozhodování. Reprezentace je teoretický klíč k rozboru *vstupní* legitimacy, která je na úrovni státu tradičně zajišťována institutem voleb, a právě vnímaná neadekvátnost volební legitimizace představuje jednu z hlavních motivací jak pro deliberativní a radikálně-demokratickou kritiku individualistických liberálních demokracií, tak pro teoretické úsilí o nalezení nových forem reprezentace, jež by zaručily legitimitu transnacionálních politických formací.

3. Liberální teorie reprezentace

Hlavní teze této sekce zní, že a) liberalismus je individualistický, a b) liberální teorie reprezentace je proto také individualistická. Ačkoli ani jedno z těchto tvrzení není nesporné, pokusíme se konstruovat přesvědčivý obraz pojetí politické reprezentace založeného na liberální myšlenkové tradici. Na kontrastním pozadí této teorie potom v následujících sekcích rozvíjíme alternativní koncepcie reprezentace.

Individualistická povaha liberalismu je méně diskutabilní. Ačkoli je nutné uznat existenci proudu liberálního myšlení opírajícího se o některé organicistické premisy (Gaus 2004: 101–102) a směrů komunitarismu, které omezují kritiku na sociálně ontologické problémy (srov. Taylor 1997), panuje zpravidla shoda na individualistické bázi liberální teorie (Heywood 2004: 29, Barša a Strmiska 1999: 57), respektive pivočárním charakteru ideje svobodných a rovných jednotlivců (Kymlicka 1995: 93, Rawls 1999).

Identifikace *liberální teorie reprezentace* jako teorie individualistické je problematictější. Řada teoretiků však, aniž by tvořili koherentní tradici, přistupuje na interpretaci liberální teorie reprezentace jako v první řadě individualistické, konkrétně mj. Beer (1957), Goodin (1977), Weale (1981), Rogowski (1981), Guinier (1993), Williams (1998), Lukes (2006) nebo Runciman (2007).⁷ Ačkoli se formulace i substance jejich výroků liší, základní perspektivou, na níž se shodují, je, že v rámci liberální teorie reprezentace jsou to jednotlivci, kdo jsou reprezentováni, přičemž platí, že každý jedinec má v zastoupení stejnou váhu (Goodin 1977: 256–257).⁸

3.1 Liberalismus jako politická teorie

Liberalismus je možno považovat za dominantní paradigmatický rámec současné politické teorie (Parekh 2000: 251–254, Gaus 2001). Jeho šíře obnáší vnitřní rozmanitost. V zásadě všechny mutace však spojuje individualistická perspektiva, která se podle Waldrona (1987) projevuje v instrumentu společenské smlouvy. Společenská smlouva reflektuje individualistický pohled, když kontrahující jedince pojímá jako *svobodné a rovné* (Příbáň 1997: 25, Kymlicka 1993, Rawls 1999, Dufek 2010: 63–77). Princip rovnosti jako požadavek rovného ohledu vůči všem jednotlivcům a jejich zájmům (Dworkin 2002: 1–7) v rámci daného morálního společenství je spolu s principem autonomie elementární součástí liberální politické teorie (Kymlicka 2002).

Tyto abstraktní zásady se promítají do roviny distribuce politické moci (Dworkin 2002: 184). Představa *politické rovnosti* mezi jedinci může být koncipována rozličně – lze lišit různé aspekty rovnosti podle toho, zda se vztahuje na abstraktní postavení občana nebo na skutečné

šance ohledně prosazení jeho preferencí (Rehfeld 2005, Phillips 1995). Toto rozlišení umožňuje odstupňovat minimální nároky formální politické rovnosti z hlediska počtu hlasů jednotlivců, náročnější podmínky týkající se vlivu těchto hlasů na obsazování pozic v reprezentativním tělese, a konečně maximalistické požadavky ohledně substantivní rovnosti z hlediska účinného vlivu na politický proces rozhodování (srov. Rehfeld 2005: 195). Argumentace, která dovádí bazální principy, jež jsou vlastní i liberalismu, na tuto nejnáročnější úroveň, propůjčuje pak přesvědčivost teoriím reprezentace, poukazujícím na nesoulad mezi procedurální rovností volebního práva a faktickou nerovností politického vlivu (Urbinati 2007: 267). Touto cestou se ubírají alternativní teorie, které nakonec opouští některá individualistická východiska liberálního paradigmatu (Phillips 1995: 36–38). Čistě liberální teorie reprezentace je proceduralistická a individualistická, posuzujíc na základě spojení individuální rovnosti na vstupu a nestranných férových procedur výsledky jako spravedlivé, ať mají jakoukoli povahu (Williams 1998: 9–10, Rydena 1996: 42).

3.2 Principy liberální teorie reprezentace

Lukes (2006: 74) zařazuje liberální pojetí reprezentace „nikoli vrstev nebo stavů nebo sociálních funkcí nebo sociálních tříd, ale individuálních zájmů“ mezi základní principy politického individualismu. Podstata individualistického pojetí reprezentace se vyjevuje v kontrastu s principy, v opozici k nimž bylo historicky formulováno. Na prostředí britského politického systému provádí rozlišení Beer (1957): proti liberálnímu vidění staví staré whigovské a toryovské teorie, které jako legitimní zájmy reprezentovatelné v parlamentu chápaly zájmy fixních historicky utvořených korporací, nikoli jednotlivců, kteří „nahodile“ sdílejí tužby nebo názory (Beer 1957: 617). Tato koncepce také umožňovala existenci „virtuální reprezentace“, v níž je určitý celek zastoupen v parlamentu, ačkoli jeho členové reprezentanta nikdy nezvolili, pokud je s ním poji dostatečně silná vazba společného zájmu (Pitkin 1972: 175–180, Conniff 1977: 338). Z toho plynul mj. odpor ke snaze reformátorů, uznávajících jen reprezentaci jednotlivých voličů, zavést rovnost váhy hlasů odstraněním tradičních, avšak populační silou nesrovnatelných volebních obvodů (Burke 1782).⁹

Obhájci individualistické teorie byli liberální utilitaristé, kteří si osvojili subjektivní pojetí politického zájmu (zájmy jsou vlastní jedincům a jen ti jsou schopni je definovat) oproti burkeovským objektivně seznatelným zájmům skupin (Pitkin 1972: 174, 198).¹⁰ Radikálně individualistické stanovisko ztotožňuje dobro celku s dobrem všech jednotlivců (Ball 2010) a vede k podpoře reformy volebního práva směrem k zastoupení nikoli korporací, ale voličů jako racionálních a nezávislých jedinců, vybavených formálně rovnými hlasy podle principu „one person, one vote“ (Lukes 2006: 76, Beer 1957: 629–630, Guinier 1993).¹¹

Reprezentace je v liberální koncepci zakládána volnými rozhodnutími autonomních jednotlivců ve volbách a kombinacemi těchto rozhodnutí v rámci procedurálních mantinelů (Goodin 1977: 257). Vzhledem k tomu, že je to volič, kdo definuje své politické preference, není tu místo pro virtuální reprezentaci a vazby založené na jednotě objektivních zájmů (Pitkin 1972: 191–192). Preference voličů jako reprezentovaných subjektů jsou dále zpracovány mechanismem sociální volby, agregovány a transformovány v rozhodovacím procesu (Weale 1981: 458, Rogowski 1981). Ovšem jak by se vyjádřené preference zastoupených měly odrážet v činnosti zastupitelů, představují jednu z nejtrvalejších problémových oblastí teorie

reprezentace (Eulau et al. 1959, Pitkin 1972: 190–208, z novějších příspěvků mj. Christiano 1996, Mansbridge 2003, Rehfeld 2009, Pettit 2010).

3.3 Korekce liberální teorie reprezentace

Liberální individualismus v teorii reprezentace je zahrnut do institucí moderního demokratického státu a představuje teoretický podklad jejich existence. Je srozumitelné, že zákonodárny sbor reprezentuje občany jako jednotlivce, jelikož v případě, že by některý z nich byl volební práva zbaven, je nutné pochybovat, že je v tomto orgánu nadále reprezentován. Pochopitelná je též argumentace směrem k ideálu rovnosti váhy jednotlivých hlasů, vedená z principů rovnosti všech občanů, což je opět reflexí individualistické teorie reprezentace. Zároveň je však nezbytno připustit, že čistě individualistická liberální teorie nevystihuje realitu moderního zastoupení úplně (Guinier 1993, Ryden 1996, Runciman 2007). Proto je nutné doplnit učiněný výklad o další poznámky, týkající se některých skutečností v liberálně demokratických systémech. Vzhledem k tomu, že jde o doplňky nacházející se mimo individualistické jádro liberální teorie, a tudíž vykazují jistou cizorodost vůči liberalismu, budeme je označovat za tři *korekce* liberálního pojetí politické reprezentace.

3.3.1 Pluralismus zájmových skupin

Individualistická teorie reprezentace založená na principu liberální autonomie a rovnosti asociuje představu atomického jedince provázaného přímo se zastupitelským tělesem a nachází svůj institucionální odraz v rovném volebním právu. Ryden (1996: 33–35) namítá normativní nedostatečnost tohoto pojetí reprezentace ve vztahu ke kolektivním manifestacím politické vůle občanů a intermediárním skupinám mezi občanskou společností a státem (srov. Held 2006: 158). Čistý individualismus musí být korigován teorií pluralismu zájmových skupin, v níž jsou určité preference zohledněny více na základě jejich organizovanosti a intenzity vyjádření vůči politickému systému (Williams 1998: 69). Pluralismus interpretuje politický proces jako výsledek interakce sociálních skupin (Ryden 1996: 68–70), mezi něž je nehierarchicky rozptýlena moc ve společnosti. V soupeření skupin s rozdílnými zájmy na poli státu jako neutrálního arbitra se utváří dynamická rovnováha moderní demokracie (Held 2006: 160–179).

Reprezentace zájmů sociálních skupin skrze intermediární organizace se však neřídí liberálním principem rovného ohledu vůči zájmům všech občanů. Ryden (1996: 82–85) mluví o pluralistickém dilematu mezi individuální a kolektivní politickou reprezentací, projevující se v rozporu mezi individuální rovností a organizační skupinovou nerovností. Pluralistický pohled na reprezentaci vyžaduje překročení ochrany individuálních rovných práv na zastoupení směrem k uznání „kolektivních atributů voličstva“, z nich vyplývajících zájmů a soupeřících skupin (Ryden 1996: 41).

Teorie pluralismu, ačkoli se odklání od egalitárního individualismu, je s výše popsaným hlavním tělem liberální teorie do značné míry koherentní (Williams 1998: 70, Ryden 1996: 76) jako logický komplement individualistické teorie reprezentace, korespondující představě spontánní sebeorganizace na základě individuální autonomie občanů.

3.3.2 Teritorialita reprezentace

Druhá korekce, spočívající v existenci teritoriálních volebních obvodů,¹² je pro liberální teorii obtížněji snesitelná (Goodin 1977: 257, Schwartz 1988) – určením územních parametrů pro agregaci individuálních preferencí je narušen princip individuální autonomie, jelikož voličům není umožněno vytvářet skupiny pouze na základě svého volního rozhodnutí. Liberální předpoklad, že voliči definují vlastní zájmy a podle nich se orientují při zakládání reprezentativního vztahu, je tu externě limitován vnucením teritoriálního celku jako základu pro agregaci preferencí (Williams 1998: 72, Guinier 1993: 1602–1607).

Teorie reprezentace vyžaduje definici mechanismu agregace preferencí (Williams 1998: 25). S liberální teorií reprezentace je nejsouladnější představa dobrovolných zastoupených skupin (*voluntary constituencies*), k nimž se vztahují jimi zvolení zastupitelé (Mill 2001: 91, Rehfeld 2005: 41–44).¹³ Historicky je existence volebních obvodů zakotvena v organicisticko-korporativní tradici reprezentace, sahající do středověkého zastoupení držav pány na zasedání parlamentního shromáždění (Williams 1998: 71, Beard a Lewis 1932). Její současný teoretický základ může být nalezen v představě zájmového společenství (Guinier 1993: 1607, Rehfeld 2005: 151–160). O lidech žijících na určitém území se předpokládá, že mají dostatek společného zájmu na to, aby byla tato jejich spřízněnost vybavena privilegovaným zastoupením v rozhodovacím procesu (Runciman a Vieira 2008: 117–118). V liberální teorii reprezentace ovšem nelze porozumět, proč by měla být geografická seskupení reprezentována přednostně, respektive proč by ti, kdo před lokálními vazbami upřednostňují jiné, měli být z hlediska agregace svých preferencí znevýhodněni (Mill 2001: 97).

Existuje řada dalších důvodů pro uplatnění volebních obvodů. V rámci komunitarismu je Schwartz (1988) prosazuje jako prostředek konstituování občanských pospolitostí na lokální úrovni. S tím souvisí i představa pevnější vazby mezi zastupiteli a zastoupenými. Rehfeld (2005: 177–206) naopak převrací argument o společenství zájmu uvedený dříve, když tvrdí, že velké volební obvody svou vnitřní heterogenitou stimulují deliberativní charakter politiky. Kromě toho zavádění volebních obvodů mohou motivovat důvody nacházející se mimo samotnou teorii reprezentace, například snaha vyvolat redukční důsledky na stranický systém (viz Rehfeld 2005: 47–52).

3.3.3 Reprezentace všeho lidu

Třetí korekce liberální teorie spočívá v zavedení ideje reprezentace lidu jako celku. Její příčinou je to, že se liberální teorie uskutečňuje v moderních státech, které jsou nositeli svrchovanosti jako tvrzené nezávislé, nejvyšší a definitivní politické autority na daném území (Morris 1998, Brown 2002: 1–11, Krasner 1999).¹⁴

V raném novověku rozptýlená pluralitní moc středověkého světa kondenzuje v komprehensivní mocenský monopol státu (Morris 1998: 38, Baroš 2011). Vynořuje se pojetí státu nadaného výlučným nárokem na poslušnost a koncentrujícího v sobě legitimní moc. Jeho korelátorem je myšlenka politického společenství coby subjektu obdařeného vůlí, jediné osoby vzniklé vzájemnou úmluvou množství lidí, konstituujících suverénní moc, jíž se podřizují (Hobbes 2008: 114, Locke 2002: 44, Příbání 1997), promítající se s prosazováním demokratického ideálu do pojmu svrchovanosti lidu (Příbání 1997: 17, Morris 1998: 230–231, Filip 2003: 196–204,

Klokočka 2006). Vzniká „legitimizační fikce“ (Příbáň 2001: 19, Canovan 2006) lidu, nositele politické svrchovanosti, vystupujícího jako jednotný a nezávislý politický aktér, která se stává normativním základem moderní demokracie.¹⁵

Margaret Canovan (2006) črtá problematičnost ideje lidu jako korporativní entity pro liberální tradici: liberální kontraktualisté byli nuceni smířovat individualistickou perspektivu liberalismu s požadavky moderního politického diskurzu, který se neobejde bez pojmu lidu jako jednotného zdroje politické autority.

Podrobnou analýzu pojmu reprezentace v diskurzu moderního státu nabízí Runciman (2007), jenž ozřejmuje, proč se individualistická teorie reprezentace neobejde bez kolektivistického náznaku v reprezentaci lidu jako celku. Liberální teoretici chovají nedůvěru vůči nárokům na reprezentaci *skupin* navzdory námitkám některých členů těchto skupin, což ovšem jejich individualistickou koncepcí činí nedostatečnou pro analýzu politického rozhodování ve státním společenství (Runciman 2007: 94). Pitkin za politickou reprezentaci jako konání označuje jednání reprezentanta v zájmu zastoupeného, které není běžně v konfliktu s jeho přáními (Pitkin 1972: 165–166). Připouští občasná jednání proti přáním reprezentovaného, je-li podepřeno důvody založenými na jeho zájmech (Pitkin 1972: 162–164). Runciman (2007: 97–99) ale obecně tvrdí, že takto pojatá liberální reprezentace je nestabilní, poněvadž je neudržitelné, aby někdo byl považován za reprezentanta individua odmítajícího činy konané ve svém jméně. To je však kontraintuitivní, poněvadž se obvykle nesoudí, že ten, kdo nesouhlasí s určitým rozhodnutím zastupitelského sboru, jím přestává být reprezentován. Jeho účast na reprezentativním vztahu je v určité míře zprostředkována skrze účast na reprezentovaném státním lidu (Runciman 2007: 110).

Praktická politická reprezentace se často vztahuje nikoli bezprostředně k individuálním členům celků, ale k celkům samým. Lid jako subjekt se ovšem sám neprojevuje, je tedy úlohou jednotlivce, aby vyjadřoval nesouhlas a vedl spor, ale nikoli o to, zda je reprezentován jako osoba, nýbrž o to, jestli reprezentantovy činy korespondují se zájmy kolektivu, který by měl reprezentovat (Runciman 2007: 100–102). Jednotlivec tak nemůže sám rozvázat reprezentativní vztah, ale může se účastnit veřejné rozpravy a vyvracet reprezentantův nárok na zastoupení příslušného kolektivu vlastním věrohodným argumentem o zájmech lidu jako subjektu. Politická reprezentace v demokratické společnosti tak funguje jako soupeření mezi různými nároky na reprezentativní status vůči státnímu lidu (Runciman 2007, Runciman a Vieira 2008).

4. Konzervativní a komunitaristická teorie reprezentace

V literatuře se o konzervativní ani komunitaristické tradici v teorii politické reprezentace obvykle nehovoří. Přesto lze soudit, že na základě elementů obsažených v konzervativním i komunitaristickém paradigmatu je možné konstruovat obecné náhledy na reprezentaci oponentní vůči liberálnímu proudu teorie reprezentace. V nich pak nacházíme jakousi ústřední námitku proti normativnímu jádru liberální teorie, kterou mohou učinit konzervativci i komunitaristé. Tato sekce je koncipována jako představení dvou možných směrů argumentace opozičních k liberálnímu pojetí, přičemž ale není vyloučeno, že k uvedeným normativním závěrům lze dojít i v rámci jiných politicko-teoretických přístupů.

V liberální teorii reprezentace a) jsou jednotlivci subjekty zastoupení, b) jsou nositeli určitých zájmů subjektivního charakteru a na jejich základě se c) mohou sdružovat do skupin, které jsou proměnlivé, nahodilé a nenabývají nadindividuální povahy a d) mají charakter prostředků k lepšímu prosazení individuálních cílů. Svobodní a rovní lidé jsou nadáni autonomií, která brání tomu, aby bylo stejné morálně významné postavení přiznáno kolektivním tělesům pojímaným jinak než jako momentální seskupení individuí (Schwartz 1988: 75–76, srov. Sandel 1984, Kymlicka 2002: 221–228). Konzervativní a komunitaristická opozice vůči tomuto pojetí spočívá na přesvědčení o existenci celků, které jsou a) morálně relevantní jakožto subjekty reprezentace, b) v jistém smyslu nezávislé na jedincích, již je tvoří, přičemž c) mohou být v různé míře pojímány jako organické a d) mají distinktivní společný zájem, který je možno učinit objektem reprezentace.

4.1 Konzervativní teorie reprezentace

V rámci konzervativní tradice můžeme identifikovat prvky, které zakládají afinitu k určitému pojetí politické reprezentace. Předpokladem toho, abychom mohli uvažovat o reprezentaci kolektivních entit, musíme nejprve přijmout jejich existenci. Tomuto požadavku tradiční konzervatismus vyhoví svým organicistickým (Quinton 2007: 297–298) přístupem ke společnosti, který se vyznačuje odmítnutím individualistických předpokladů liberálně kontraktualistické tradice (Hobbes 2008: 86–95, 111–115; Locke 2002: 38–40; srov. Macpherson 1973: 199).

Konzervatismus přijímá existenci korporativních osob nikoli jako fikcí a abstrakcí, které konceptuálně parazitují na jednání skutečných jedinců, ale jako entit nadaných kolektivním vědomím, formujícím osobnosti těch, kdo k nim přináležejí. Tato kolektivní osoba „žije déle a znamená více než jakýkoli jednotlivce“ (Scruton 2006a: 72), jde o kulturně koherentní substanci, vybavenou kolektivním duchem, která se uskutečňuje ve světě (Scruton 2006a: 68–86). Jinde vyjadřuje Scruton myšlenku ještě jasněji: „... konzervatismus je zakořeněn v představě, že korporativní osoby jsou skutečné, že jsme jim povinováni věností a že v sobě obsahují řád...“ (Scruton 2006b: 80). Viz též Burkeův proslav protireformistům, kteří popírají existenci korporativních těles, poněvadž vidí jen jednotlivce a jejich práva, tvrdíce, že „lidé jsou lidmi jako individua a nic nadto“ (Burke 1782). To koresponduje se skutečností, že impulzem ke vzniku konzervatismu byla konfrontace s radikálním individualismem moderních revolucí (Nisbet 1993: 22). Na tuto individualistickou výzvu odpovídá konzervatismus právě důrazem na kolektivní tělesa.

Je mu vlastní zdůrazňování zprostředkujících institucí mezi atomickým jedincem a státní mocí (Nisbet 1993: 35–36, 62–70). S tím souvisí představa, že by se rozdělení společnosti do korporací mohlo odrážet v reprezentativní struktuře politických těles. Jde o ideu korporativní reprezentace substátních entit, tj. reprezentace kolektivních zájmů měst či stavovských skupin namísto jednotlivců. Na její zánik žehrá Kirk (2000: 160), když mluví v souvislosti s volebními reformami ve Velké Británii 19. století o převládnutí „individualistických dogmat liberalismu“ v pojetí reprezentace. Dle Kirka se v pozadí reformu pevně usadila myšlenka reprezentace prostorově rozprostřených atomických jedinců, namísto konzervativci preferovaných organických celků.¹⁶ V konzervativních koncepcích reprezentace subjekty nebyli jednotlivci, ale korporativní jednotky charakteru buď místního, nebo funkcionálně fixovaného (Beer 1957: 618–619, srov. též Goodin 1977: 258).

K tomuto pojetí se pak přidává myšlenka nadindividuální entity koextenzivní se státem samotným, nadané vlastním charakterem a zájmem, jak píše Burke (1774): „... jeden národ s jedním zájmem, zájmem celku (...), obecné dobro, nacházené obecným rozumem celku [by mělo vést deliberativní rozhodování Parlamentu]“. I tato pozice je konzervatismu vlastní a tvoří hranici, na níž se konzervativci stýkají s republikány ve sdíleném odporu vůči pluralistickému pojetí politiky jako naplňování individuálních zájmů jedinců v procesu politického dohodování bez jakéhokoli zřetele k obecnému dobru (Williams 2005: 312–314). Tvrzení, jako jsou ta Burkeova – národ není věcí „okamžitého seskupení individuů“, ale „uváženým rozhodnutím věků a generací“, realizací ideje kontinuity a organického spojení (Burke 1782) – se pak mohou odrážet i v chápání možností a podstaty politické reprezentace.

4.2 Komunitaristická teorie reprezentace

Komunitaristická cesta k reprezentaci kolektivních jednotek se odvíjí od kritiky „společensky rozkladného individualismu“ (Dagger 2004: 167) procedurálních liberálů, jenž zapomíná na hodnotu společenství, kterým je jedinec určován (Gutmann 1985). Komunitaristé napadají atomistická východiska obsažená v liberální argumentaci (Taylor 1997) a překerní pojetí „post-sociálního“ (Walzer 1990: 21) individua ve vztahu k hodnotovým orientacím (Sandel 1984). Proti nim kladou důraz na situovanost jednotlivců v komunitách, které získávají morálně relevantní status, poněvadž namísto rovně uvážených preferencí jedinců schopných racionální revize svých cílů je nutno zvažovat politiku společného dobra, zachovávající koncepci dobrého života vlastní určitému společenství (Kymlicka 2002: 204–283).

Pokud seskupením přiznáme morální váhu, lze uvažovat též o jejich reprezentování v rámci politického systému, a to nikoli skrze artikulaci individuálních zájmů, ale zahrnutím určitého společenství v celku jako korporativní politické jednotky. Myšlenky komunitně vázané reprezentace vychází z ideje lokálních společenství, které spíše než národní státy odpovídají představě jednoty občanů svázaných pocitem přináležení a vzájemnosti. Na tomto základě rozvíjí Schwartz (1988) své komunitaristické pojetí, které balancuje na hranici republikanismu (Dagger 2004). Prosazuje představu korporativní reprezentace lokálních jednotek, jež by měla vytvářet podmínky pro rozvoj občanství a aktivní účasti na veřejném životě.

Nancy Schwartz (1988) v kontextu politického systému Spojených států usiluje o nalezení teoretického ospravedlnění pro jednomandátové volební obvody. Jejím postulátem je, že liberální teorie reprezentace atomických jednotlivců není schopna vysvětlit smysluplnost strukturování reprezentativních těles na menší jednotky, než je celek státu. Liberální přístup na reprezentaci hledí jako na mechanismus přenosu preferencí mezi masou individuů a státem. Liberálové je reprezentace instrumentální: jednatel používá své reprezentanty, aby prosadil svá práva a zájmy proti státu a ostatním jedincům (Schwartz 1988: 57). Morálním základem jeho postavení jsou liberální ideje rovných a svobodných individuů a z nich vyplývající princip „one person, one vote“, který by byl nejlépe realizován v celostátním systému poměrného zastoupení (Schwartz 1988: 47). Proti této vizi nabízí Schwartz představu malých volebních obvodů, jež pevně svazují reprezentanta s geografickým obvodem, který a) reflektuje místní komunitní vazby a b) je v čase jen málo proměnlivý.

Z normativního hlediska je jádrem důrazu na reprezentaci lokálních korporací myšlenka občanství, jakožto určitého vztahu ke společenství a postoje odpovědnosti za něj (Schwartz

1988: 57–60). Liberalismus popírá politický význam sociálních seskupení konstitutivních vzhledem ke svým členům, zatímco komunitarismus postuluje společenství předcházející jednotlivci, jimž lze přiznat existenci nezávislou na vůlích členů (Schwartz 1988: 76). Jen reprezentace takových společenství je podle Schwartz schopna přihlížet k sociální situovanosti reprezentovaných (Schwartz 1988: 98). Reprezentace teritoriálních celků přitom vytváří podmínky pro *tvorbu* občanského prostředí a občanů orientovaných na společné dobro (Schwartz 1988: 106). Skrze lokální volební obvody se konstituují malá společenství, která obsahují vnitřní vazby, mají vlastní kolektivní paměť a v politickém rozhodování si uvědomují vlastní politickou podstatu, čemuž napomáhá osoba reprezentanta, jež tyto partikulární celky propojuje se suverénním tělesem národního státu (Schwartz 1988: 127–131). Dochází tak ke svázání společného dobra organického lokálního seskupení a obecného dobra nalézaného v celostátním zastupitelském sboru (Schwartz 1988: 132–145).¹⁷

5. Radikálně demokratická a deliberativní teorie reprezentace

Deficit liberálního modelu reflektují také radikálně demokratický a deliberativní přístup k reprezentaci. Radikálně demokratický proud odmítá liberální představu individuální rovnosti a autonomie a namísto něj obhajuje skupinově orientované pojetí reprezentace, vymežované mj. důrazem na rozmanitost oproti stejnosti v koncipování politicky relevantních skupin (Young 1990: 226–256). Runciman a Vieira (2008) radikálně demokratické teorie spojují s reprezentací *identitárních* skupin oproti skupinám zájmovým.¹⁸ Zjevná je také citlivost radikálně demokratické teorie k znevýhodněným skupinám a nespravedlnosti reprodukované proceduralismem liberální reprezentace (Young 1990: 96–121, Cunningham 2002: 95–96, Williams 1998: 108–109, Uhde 2006).¹⁹ Radikálně demokratická teorie reprezentace se odchyluje od liberální koncepce, když a) považuje skupiny za podstatný subjekt zastoupení, b) se zřetelem k existenci nedobrovolných marginalizovaných skupin oslabuje důraz na *autonomii* politické identifikace individuí a c) reinterpretuje *rovnost* směrem k substantivnímu uschopňování (*empowerment*), rovné participaci na životě společnosti (Young 1990: 91–95) a citlivosti vůči skupinovým odlišnostem (Young 1990: 156–191).

Označení radikálně demokratická teorie (Young 1990, Phillips 1995) upozorňuje na ocenění pojmu reprezentace mezi kritiky, kteří se dříve na reprezentaci dívali jako na prvek elitistického pojetí demokracie (např. Wolff 1998: 27–34). Změnu perspektivy, k níž v posledních desetiletích došlo, vyjadřuje Plotke (1997: 19): „opakem reprezentace není participace. Opakem reprezentace je vyloučení. A opakem participace je abstinence.“ Reprezentace byla řadou radikálních demokratů přijata jako součást demokratické praxe (Young 1997: 352), která může být učiněna otevřenou, inkluzivní a spravedlivou, aby lépe reflektovala rozmanitost ve společnosti (Urbinati a Warren 2008).

Radikálně demokratický přístup k reprezentaci se odvíjí zejména od senzitivity ke skupinově diferencované povaze společnosti. Liberální egalitarismus lhostejný k partikulárním skupinovým identitám má pod vlivem struktur nadvlády potlačující účinek na neprivilegované skupiny. Proto vyžaduje sociální spravedlnost²⁰ i opatření týkající se politické účasti a zastoupení (Young 1990: 111–121, Phillips 1995), zejména ve směru odklonu od procedurálního formálního individualismu liberální teorie ve prospěch zahrnutí znevýhodněných

skupin jako morálně relevantních subjektů zastoupení, vybavených zvláštními právy (Young 1990: 183–190, Young 2000: 142).²¹

5.1 Základní argumenty

Diskuse o uznání znevýhodněných skupin za subjekty zastoupení se rozestřela do značných rozměrů. Budeme se věnovat tedy jen vybraným pozicím a k jejich shrnutí předkládáme schéma radikálně demokratických argumentů, pomocí upravené kategorizace Runcimana a Vieiry (2008: 113–114):

- a) Parita (spravedlnostní argument) – zvláštní zastoupení skupin má význam pro postavení těchto skupin jako plnohodnotných členů společnosti schopných si vládnout (Phillips 1995: 40), realizuje jejich právo dané požadavky spravedlnosti účastnit se veřejného života jako rovní členové politického společenství (Phillips 1998: 229–233).
- b) Důvěra – reprezentanti potlačovaných menšin jsou v situaci institucionalizované nerovnosti schopni komunikovat se zastoupenými občany v pozici důvěry, založené na sdílení sociálního postavení, již příslušníci většinových skupin z historických důvodů nedosáhnou (Mansbridge 1999, Williams 1998: 149–175).
- c) Artikulace – deskriptivní zástupci skupin v subalterním postavení jsou schopni lépe prosazovat zájmy těchto skupin a jsou citlivější vůči tématům relevantním pro danou skupinu (Phillips 1998: 233–237, srov. už Mill 2001: 39); jde o předpoklad značně kontroverzní, neboť se opírá o představu existence podstatných společných zájmů marginalizovaných skupin (Runciman a Vieira 2008, rovněž Šprincová 2008, Gelnarová 2010).
- d) Deliberace – v reakci na slabiny argumentů sub c) jsou představovány sofistikovanější koncepce: deskriptivní zástupci menšin přinášejí nové sociální *perspektivy* vyvěrající ze sdíleného okruhu zkušenosti, jenž není většinovým skupinám zřejmý a je tak mlčky vyloučen ze zdánlivě neutrálního diskurzu rozhodování; zastoupení co největšího množství sociálních perspektiv je obohacující z hlediska deliberativního pojetí parlamentního tělesa (viz Mill 2001: 68, Phillips 1995: 145–165, Young 2000).
- e) Legitimita – přítomnost deskriptivních reprezentantů v zastupitelském sboru utužuje vazby příslušníků sociálně vyloučených skupin k politickému systému a zvyšuje jejich ochotu přijímat jej za svůj; jde o navýšení *de facto* legitimacy reprezentativního systému (Mansbridge 1999).

Anne Phillips (1995) rozlišila politiku idejí (*politics of ideas*), typickou pro obvyklé fungování liberální demokracie, a politiku přítomnosti (*politics of presence*), artikulovanou radikálními kritiky. Zatímco politika idejí hodnotí funkcionalitu reprezentativního systému na základě kongruence mezi preferencemi zastoupených a obsahem politického procesu a abstrahuje od sociální diference, v pojmech politiky přítomnosti je nutno též dbát osobních charakteristik zastupitelů, neboť v rámci politického začlenění očekáváme, že na politice budou participovat všechny sociální skupiny (Phillips 1995: 1–26). V diskurzu politiky přítomnosti jsou pak relevantní otázky, proč jsou příslušníci určitých skupin ve veřejném životě přítomni více a častěji. Disproporce mezi různými skupinami je přitom běžně předmětem normativní reprobace v oblasti politické participace (Verba et al. 1995: 10–12), zatímco na reprezentativní vládnutí byla logika „rovnosti přítomnosti“ aplikována teprve nedávno (Phillips 1995: 34).

Imperativ zmírnění podrepräsentace marginalizovaných skupin se zakládá na uznání existence sociální rozmanitosti a rovného práva skupin na účast v politickém společenství v rámci spravedlivé politické inkluze. Zastoupení znevýhodněných skupin možno obhajovat též s odkazem na obranu zanedbávaných zájmů těchto skupin, kterou lze spolehlivě zajistit, jen budou-li to sami členové těchto skupin, kdo je v politickém procesu bude prosazovat (Phillips 1995: 27–56, 145).

Otevřený ovšem zůstává vztah politiky přítomnosti k zodpovědnosti (*accountability*) zastupitelů. Reprezentuje-li někdo na základě volebního programu, je srozumitelné, že se má reprezentovaným zodpovídat z plnění svých závazků. Je-li ovšem zastupitelský vztah založen na skupinové příslušnosti a identitě, je taková vazba konceptuálně neuchopitelná a bývá suplována esencialistickými tezemi o sdíleném zájmu příslušné sociální skupiny (Phillips 1995: 102, Gelnarová 2010: 129, srov. už Pitkin 1972: 89).

Iris Marion Young (1997, 2000) reagovala především na ožehavost představy existence podstatných společných zájmů jednotlivých marginalizovaných skupin odlišením různých předmětů reprezentace. Reprezentaci koncipuje ne jako vztah identity, v němž zastupitel zpřítomňuje zastoupené v politickém procesu, ale jako otevřené spojení založené na komunikaci, vyjednávání, přehodnocování, výměně očekávání a reakcí (Young 2000: 125–133). Reprezentace pak může mít za předmět a) *zájmy* zaměřené na distribuci ekonomických a kulturních prostředků; b) *postoje* ohledně podstatných principů či morálních a politických hodnot; c) *sociální perspektivy* založené zkušeností sdílenou osobami situovanými na stejné pozici v sociálním poli.

Reprezentace perspektiv poskytuje argumentační bázi pro obhajobu skupinové reprezentace: osoby na stejném místě v sociální struktuře jsou disponovány k určitým interpretacím významů, skutečností a druhých lidí, takže se mohou shodovat v obecném náhledu, což však nezakládá specifický obsah zájmů nebo názorů. Perspektiva je „prožívanou zkušenostní afinitou“, jež umožňuje velmi širokou vnitřní diferenciaci skupiny, takže nezávisí na představě skupinové esenciální identity a zájmu (Young 2000: 134–141). Podrepräsentované skupiny vymezené v sociální struktuře svým nevýhodným postavením mají nárok na zvláštní zastoupení, aby byl realizován systém reprezentace odpovídající diferencované pluralitě společnosti a naplněna představa inkluzivní demokracie (Young 2000: 141–148, srov. Uhde 2006).

Obhajobu deskriptivní reprezentace marginalizovaných skupin rozpracovala také Melissa Williams (1998). Jako východisko aplikuje spravedlnostní argumentaci o rovné účasti na politickém společenství, jež v situaci strukturální nerovnosti není adekvátně realizována formálními procedurami liberálního individualismu (Williams 1998: 196–197). Vzhledem k situovanosti jednotlivců v determinujícím prostředí sociálních skupin a mocenských vztahů (Williams 1998: 240) musí být každá teorie reprezentace schopná vyrovnat se nejen s dobrovolnými, přechodnými a homeostaticky se vyvažujícími zájmovými skupinami pluralismu, ale také s askriptivními, neměnnými a systematicky diskriminovanými sociálními skupinami (Williams 1998: 106–109). Důvod, proč tyto skupiny mají být zastoupeny v rozhodovacích procesech svými členy, je založen na jejich osobitě perspektivě zformované sdílenou sociální pozicí.

Williams zdůrazňuje vazbu mezi zastoupením menšin na základě jejich specifické perspektivy a deliberativním charakterem parlamentních sborů. Pluralita vnímání sociálních skupin se může uplatnit teprve v otevřeném diskurzu mezi aktéry orientovanými na dosažení shody, nikoli v kompetitivním směřování zájmů dle liberálního modelu (Williams 1998: 137–143).

V oblasti vztahů reprezentantů a reprezentovaných deskriptivní zastoupení menšin reparuje nedůvěru plozenou dlouhodobým pácháním křivd ze strany dominantní skupiny a umožňuje svobodnou komunikaci, jaká je napříč skupinově určenými nerovnostmi nemožná (Williams 1998: 164–175). Z vědomí strukturální historicky předurčené nerovnosti ve spojení se závazkem k politické rovnosti pak vyplývá požadavek překročit čistý proceduralismus v ustrojení politických institucí ve prospěch teorie reprezentace citlivé vůči skupinám (Williams 1998: 176–202).

Variace na deskriptivní reprezentaci je konečně třeba doplnit o *performativní* aspekt reprezentace, který specifickým způsobem spojuje symbolické zpřítomňovací pojetí reprezentujícího subjektu s jeho konativní dimenzí, a vnáší tak do statického deskriptivního aspektu dynamický prvek.²² Do kontextu politické reprezentace systematicky zavádí tyto post-strukturální či dekonstruktivistické perspektivy Saward (2006: 313 an., 2006b: 402, 2009: 3), podle něhož je možné se pasti esencializace vyhnout tehdy, pokud budeme subjekt reprezentovaný chápat jako principiálně nahodilý a dopředu nevymezený. To na jedné straně umožňuje diskurzivně dekonstruovat reprezentativní nároky, jež pojmají subjekt reprezentovaný jako domněle objektivní entitu. Na druhé straně tato perspektiva otevírá prostor k ustavování skupinových požadavků *skrze samotný akt reprezentace*, který může být neustále obnovován a vyjednáván. To umožňuje artikulaci zájmů a identit těch skupin, které je takto v běžném rámci politického zastoupení formulovat nedokážou, nebo o ně z různých příčin neusilují. Myšlenka reprezentativního zahrnutí tak alespoň v rovině teorie dochází svého vskutku radikálního naplnění.

5.2 Kritika a korekce radikálně demokratické teorie reprezentace

Radikálně demokratická teorie vyvolává řadu námitek (srov. Gelnarová 2010: 127–130). Například spravedlnostní argument vychází z myšlenky politické rovnosti a práva každého člena společnosti k paritní účasti na veřejném životě. Nelze však tvrdit, že deskriptivní odlišnost mezi zástupci a zastoupenými je sama projevem nespravedlnosti, poněvadž některé rozdíly v tomto směru jsou obecně přípustné (Pitkin 1972: 89). Samotná empirická skutečnost podreprezentace tedy neslouží jako dostatečný podklad pro normativní závěr o nutnosti její institucionální korekce (Phillips 1998: 225) a musí k ní přistoupit další morální premisy.

Zde vstupují kritici s tzv. argumentem „šikmé plochy“ – ve chvíli, kdy zahrneme deskriptivní charakteristiky jako morálně relevantní v mechanismu reprezentace, vynoří se potenciálně neomezené množství skupin, které mohou nárokovat zastoupení, přičemž není pevných kritérií, podle nichž bychom mohli jejich požadavky na status legitimního subjektu zastoupení hodnotit. Phillips (1995: 46–47) oponuje, že snaha o vyšší zastoupení určitých skupin vychází vždy z konkrétních historických podmínek a existujících struktur politického vyloučení.

Alternativní přístup (Phillips 1998) navrhuje řešit obtíže spravedlnostního argumentu obrácením „důkazního břemene“, tj. tak, aby na základě participativní parity každá nerovnost v přítomnosti některých skupin v zastupitelském sboru sama vyžadovala přesvědčivé obhajoby. K tomu ovšem dodáváme, že by neměla být pomíjena normativní síla liberální teorie reprezentace založené na hodnotách autonomie a rovnosti a skutečnost, že liberální proceduralismus je odrazem silných morálních intuicí, tzn. i výsledky hodnocené jako substantivně nespravedlivé mohou být obhajovány spravedlností užitých procedur.

Dalším problémem zvláštní reprezentace menšin je esencialismus, tj. představa, že tyto skupiny se vyznačují podstatnými znaky, které je odlišují do té míry, že nejsou schopny být zastoupeny nikým, kdo se na jejich esenci nepodílí (Mansbridge 2005: 623, Havelková 2006: 29). Esencializace reprezentovaných pak vede k posílení symbolických hranic mezi skupinami. Young usilovala o očištění své koncepce (1990: 158) od všech esencializujících elementů, jež by mohly posilovat trvající stigmatizaci a útlak. Její „vztahové“ a „procesuální“ pojetí skupinové rozmanitosti má diference chápat jako fluidní, překrývající se, inkoherentní a kontextuálně vázané, je však poněkud obtížně aplikovatelné (Young 1990: 168–173).

Ozývá se též varování před balkanizací (Phillips 1995: 22) a prohloubením segmentace společnosti vlivem skupinové reprezentace. Ve výsledku by jednota politického společenství byla rozložena ve vzájemně indiferentní skupiny, nacházející prostor k artikulaci své perspektivy, ale zcela opomíjející obecné dobro (Cunningham 2002: 98, Young 2000: 84, srov. i Belling 2009). V odpověď radikální demokraté kritizují komunitaristické pojetí obecného dobra, které v politickém diskurzu údajně ideologicky maskuje existenci odlišnosti, rozporů a nespravedlnosti, když vystupuje v pojetí zkresleném ve prospěch dominantních sociálních skupin (Young 2000: 81–120). Společné dobro je možné nalézt jen tehdy, pokud je skutečně všem skupinám umožněno se na jeho formulaci rovněž podílet (Williams 1998: 195–196).

5.3 Deliberativní teorie reprezentace

Deliberativní teorie demokracie a reprezentace je s právě rozebraným radikálně-demokratickým proudem spřízněna svými počátky v kritickém zpochybnění adekvátnosti liberálně demokratického modelu, ačkoli v průběhu svého vývoje byla až překvapivě rychle přisvojena teoretiky liberálního konstitucionalismu (Dryzek 2004: 145). Myšlenky deliberativní demokracie vychází ze základní normativní představy, že kolektivně závazná rozhodnutí mají být dosahována prostřednictvím veřejné racionální diskuse mezi rovnými občany (Cohen 1997). Cílem veřejné deliberace je dosažení všeobecně přijatelného a rozumně zdůvodněného konsenzu. Od tohoto abstraktního ideálu deliberativního vyjednávání se odvíjí hledání konkrétních institucionálních podmínek, jež by byly schopny takovou diskusi orientovanou na konsenzus umožňovat a stimulovat. Vzhledem k tomu, že deliberativní pojetí demokracie jako kritérium legitimacy požaduje reflexivní účast těch, kdo jsou rozhodnutím dotčeni v deliberaci o něm (Dryzek 2001: 651, Manin 1987: 352), musí každá teorie z tohoto proudu, která aspiruje na realističnost v prostředí moderního státu, konfrontovat problém rozsahu (*scale*), jež může být řešen prostřednictvím reprezentace (Parkinson 2003).

Odpovědí na otázku, kdo je reprezentován, pak deliberativní demokracie podává rozdílné podle toho, jaký projekt deliberativních institucí chce konstruovat (srov. Williams 2000). Způsob, jakým modifikuje deliberativní teorie liberální pojetí rovnosti a autonomie individuálních subjektů v reprezentativních vztazích, se pohybuje od koncepcí majících charakter další korekce liberálního přístupu po alternativy se silným kritickým potenciálem vůči fungování liberálně reprezentativní demokracie: Na jeden takový radikální přístup se podrobněji zaměříme v následující sekci.

6. Namísto syntézy: reprezentace v kontextu transnacionální demokracie

Předešlou analýzu není možné završit elegantní syntézou. Přijmeme-li ovšem zjištění, že pluralita v rámci teorie reprezentace, kterou jsme se ve stati snažili nastínit, je odrazem širší nezrušitelné plurality v rámci politické teorie vůbec (srov. Dryzek et al. 2006) a divergence koncepcí demokratické společnosti, vynořuje se znepokojivá otázka, již je možno formulovat následovně: „Jakou demokracii pro nadnárodní demokracie?“ Ačkoliv transnacionalizace výzkumné perspektivy se týká politické teorie jako celku, téma demokratických struktur a souvisejících demokratizačních procesů na jiných než vnitrostátních úrovních zde zaujímají jedno z předních míst. Každá z teoretických formací, které jsme se pokusili artikulovat, ovšem sleduje vlastní logiku vycházející z osobitých předpokladů, některé z nich nesou také dalekosáhlé institucionální a politické implikace (Hurrell 2007: 82). Výše zmíněné teoretické otázky se proto v transnacionálním výzkumném poli hlásí o slovo s novou naléhavostí. Aby však bylo možné se dobrat věcného výstupu naší analýzy, je třeba provést další rozlišení, týkající se nyní vztahu daných formací ke „standardnímu“ modelu liberální demokracie.

6.1 Radikálně-demokratické koncepce a prchavost reprezentovaného subjektu

Legitimita vnitrostátního modelu demokracie je zakotvena v aktu *voleb*, kterýžto vztah je nejdůkladněji rozpracován v liberální teorii reprezentace. Liberální teorie demokracie sice může brát v potaz i žádoucí *výsledky* rozhodovacího procesu, a v tomto ohledu s různou náročností modifikovat podmínky politické účasti jednotlivců (srov. Christiano 1996: 47–101; 2008: 46–74; Shapiro 2003: 104–145; Beetham 1999: 50–66, 115–135), obecně však platí, že volební legitimizace politické moci je základním stavebním blokem liberálních modelů demokracie (Sartori 1987: 28–34, 132–139; Estlund 2008: 104–112; Shapiro 2003: 11–21). Demokratické volby jsou navýsost individuálním aktem, navzdory korekcím uvedeným ve třetí sekci, a jako takové jsou v konzervativně-komunitaristické, deliberativní i radikální perspektivě považovány za nástroj, který sám o sobě nemůže adekvátně zajistit responsivitu, odpovědnost či obecně legitimitu. Zahnutím kolektivních reprezentovaných subjektů se totiž rozpadá uvažovaný přímý vztah mezi voliči coby zastupovanými jednotlivci a zastupitelským tělesem; liberální teorie reprezentace navíc kromě přísouzení absolutní priority jedincům jakožto „jednotkám“ morálního ohledu inklinuje k popření ontologického statusu kolektivních entit. V tomto bodě ziskávají na relevanci alternativní modely politické reprezentace, které rozvolňují či rozpojují buď (1) konceptuální vztah mezi demokracií a reprezentací nebo (2) vztah mezi demokracií a volební legitimizací, přičemž konceptuální spojitost demokracie a reprezentace zachovávají. V této druhé skupině lze dále v souvislosti s radikálně-demokratickým a částečně i deliberativním přístupem rozlišit snahu o (a) deskriptivní reprezentaci více či méně jasně definovaných skupin a (b) konativní a/nebo performativní reprezentaci dopředu neurčených skupin.

(1) První kategorii zastoupenou „obecnou teorií reprezentace“ Andrewa Rehfelda (2006) lze v naší zastávané perspektivě pominout, neboť teorie a modely transnacionální demokracie jsou přese všechny transformace stále teoriemi *demokracie*. Rehfeldova snaha podchytit legitimní nárok na reprezentaci skrze přiznání legitimacy ze strany *publika* stojí v opozici vůči apelům na demokratizaci transnacionálních struktur a procesů politického rozhodování.

Rehfeldova obecná analýza pojmu je otevřená následným normativním úvahám (Rehfeld 2006: 15–17), jejich včleněním ovšem vstupujeme na již existující problémové pole.

(2a) Deskriptivní skupinová reprezentace, mající své kořeny v radiálně-demokratické teorii, je problematická přinejmenším ze dvou důvodů. Za prvé, nenabízí skutečnou alternativu ke standardnímu modelu většinového rozhodování, jejíž samotná politika přítomnosti nedokáže suplovat v dosahování závazných politických rozhodnutí. Na transnacionální úrovni je tato obtíž ještě ožehavější kvůli zmnohonásobení reprezentovaných subjektů, jejich zájmů a identit. Za druhé, zahrnutí skupin do politické participace vyžaduje předešlé vymezení relevantních skupin a vyvstává otázka, kdo by měl být pověřen jejich identifikací (Christiano 1996: 229 an.). Východiskem je přípuštění, že obhajoba deskriptivní skupinové reprezentace nesleduje nahrazení liberálního modelu zastoupení, nýbrž že je k němu komplementární (Phillips 2003: 316). I kdybychom však přijali tvrzení, že na většinový princip lze koherentně navěsit princip speciálního zastoupení skupin, zůstává nám pouze dále korigovaný liberální model.

(2b) Performativní verze radikální demokracie společně s deliberativní koncepcí řeší problém určení relevantních zastupovaných subjektů skrze otevřený proces jejich konstrukce v samotném procesu vznášení nároků na reprezentaci. Odhlédneme-li od kritiky druhého přístupu prvním kvůli hrozbě homogenizace veřejného prostoru a potlačení plurality a difference (Dryzek 2004: 147, McNay 2008), jako hlavní nedostatek je jeví paradoxně právě nepotřebnost jasně vymezeného subjektu reprezentovaného. Pokud totiž nechceme společně s představou přesně identifikovatelných kontur zastupované jednotky vylít z teoretické vaničky i požadavek demokratické *odpovědnosti*, je nejasné, komu by vlastně subjekty reprezentující měly být odpovědné, je-li reprezentovaný subjekt z podstaty prchavý a desubjektivizovaný (srov. Scheuermann 2006: 100).

Radikálně demokratický proud tak může buď připustit primát liberálního modelu reprezentace (Dryzek 2004: 144–145), a otupit tak ostří své kritiky, nebo trvat na podržení si své identity jakožto plnohodnotné teoretické alternativy liberalismu. Druhá cesta odpovídá výše uvedenému zjištění, že teorie politické reprezentace s sebou nesou komplexní vize demokratické společnosti. Tím se však dostáváme daleko za původní rámec teorií reprezentace a vyvstává otázka, zdali je smysluplné prosazovat na transnacionální rovině normativní vize demokracie, které ani na úrovni teritoriálního státu nepředstavují zavedenou alternativu. Proto se koncepce transnacionální demokracie mnohem častěji opírají o tu či onu verzi deliberativního modelu politické reprezentace, případně čerpají z proudu liberálního kosmopolitismu.

6.2 Deliberativní model a marginalizace voleb

Deliberativní koncepce politické reprezentace mají řešit výše zmiňovaný problém rozsahu, jemuž musí na transnacionální úrovni deliberativní demokracie čelit: pokud je alfou a omegou deliberativní teorie *skutečná* reflexivní účast zainteresovaných na veřejné diskusi, v protikladu k hypotetickým liberálním modelům (Habermas 1995; srov. Rawls 1999), je plnohodnotná deliberace možná pouze v početně omezených skupinách. Odtud plyne význam *veřejné sféry* v jejím širokém, neformálním vymezení, na transnacionální úrovni zajišťované sítěmi aktivistů a nevládních organizací. Na této úrovni již deliberativní přístup explicitně odsouvá do pozadí otázku reprezentace jednotlivců a soustředí se na deliberativní participaci funkcionálně vymezených skupin prostřednictvím jejich zástupců – či v terminologii Dryzeka

a Niemeyera (2008) na reprezentaci *diskurzů*. Dryzek a Niemeyer přicházejí s myšlenkou specializované deliberativní komory, skrze niž budou jednotlivé diskurzvy konstituovány a obhajovány. Tímto způsobem má být utlumen problém rozsahu, protože „počet diskurzů, jež vyžadují reprezentaci v rámci daného tématu, je obecně mnohem nižší než počet zastupitelů v obecných legislativních tělesech (...)“ (Dryzek a Niemeyer 2008: 485). Nositelé diskurzů přitom nebudou voleni a jejich výběr bude probíhat na základě diskurzivní analýzy (Dryzek a Niemeyer 2008: 486–488).

Je třeba se pozastavit nad radikálním odpojením deliberativní reprezentace od formálního volebního aktu. Dryzek a Niemeyer sice poukazují na komplementaritu jejich modelu s volenými legislativními tělesy (2008: 489; srov. Saward 2009: 2), nicméně se lze ptát, jak by jejich pojetí reprezentace dokázalo akomodovat případný konflikt mezi formálními a neformálními reprezentativními tělesy a uvnitř nich samotných či mezi členy tělesa a reprezentovanými subjekty. Jak zajistíme, že členové komor budou skutečně reprezentovat to, o čem tvrdí, že reprezentují? Dryzek s Niemeyerem hovoří o „diskurzivní zodpovědnosti“ čili jakési „věrnosti“ původně reprezentovaným diskurzům, přičemž je evidentní, že hodnocení přijatelnosti odchylky bude svěřeno do rukou sociálních vědců a politických filozofů, kteří budou i selektovat členy komor diskurzů (Dryzek a Niemeyer 2008: 489–490). To je ovšem elitismus nebrzděný běžným pojetím politické zodpovědnosti jakožto obavy z hrozby nezvolení (Karlsson 2008: 198). Vstupní legitimita politického rozhodování je zde tedy zcela upozaděna ve prospěch procesu deliberace; pokud však budeme trvat na tom, že má naopak tvořit nedílnou součást pojetí demokratické reprezentace, zdá se, že rozpojením deliberativní a formálně-representativní stránky demokracie dostáváme nikoliv deliberativní demokracii, nýbrž deliberaci bez demokracie.²³

6.3 Liberálně-kosmopolitní pojetí reprezentace

Kosmopolitně orientovaní autoři a autorky individualistický předpoklad liberální teorie reprezentace přizpůsobují kontextu teorií demokracie na transnacionální úrovni: jediné extenze demokratických procesů rozhodování může zajistit přežití demokracie a s ní i lidských práv, spravedlnosti nebo mírového soužití (Held 1995a, Archibugi 1995). Klíčem k reprezentaci na transnacionální úrovni má být opět osvobození se ze svěřací kazajky formálního volebního aktu a zakotvení demokratické legitimacy v „mnohočetných a překrývajících se sítích moci“, čili v systému globálního demokratického vládnutí (Held 1995b: 271). Teoretický fundament tohoto pojetí reprezentace lze rozložit do dvou základních principů – (1) funkcionální konstrukci reprezentovaného subjektu vždy z těch jedinců, jichž se dané rozhodnutí v relevantním ohledu týká (*all-affected principle*) (Held 1999, Goodin 2007, List a Koenig-Archibugi 2010) a (2) princip *responsivity*, jenž je rozšířenou a ambicióznější verzí substantivní verze reprezentace jako jednání v zájmu reprezentovaných (Kuper 2004: 75–76; srov. Pitkin 1972: 209). Jak ale zdůrazňuje Kuper, pod „zájmy reprezentovaných“ si nelze představovat reálně existující zájmy empirických subjektů, nýbrž jejich „nejlepší zájmy“ formulované „nejschopnějšími a nejinformovanějšími aktéry“, kteří však zároveň podléhají institucionálním omezením, např. požadavku kontroly ze strany zastupovaných subjektů a *responsivity* vůči jejich nárokům (Kuper 2004: 80–87). Úlohu reprezentujícího subjektu tak přebírá jistá verze transnacionální občanské společnosti (Kuper 2004: 106–113, 169–170; srov. Archibugi a Held 2011).

Přestože kritika principu všech dotčených subjektů může nabírat mnoha podob (např. Agné 2006, Karlsson 2008: 49–62), my se zde zaměříme na jednu ze slabin principu responsiveness chápaného jako princip *demokratické* reprezentace. Jak uvádí Karlsson (2008: 102), smyslem liberálního přístupu k reprezentaci není přesvědčení, že skrze vyjádřené preference odhalíme objektivní pravdu o zájmech občanů, nýbrž morální přesvědčení o tom, že jedinci by měli mít právo vynášet soudy o vlastních zájmech. Pokud je ovšem forma i náplň těchto zájmů stanovena dopředu, dnes téměř bez výjimky prostřednictvím konceptu *lidských práv*, dochází k redefinici transnacionální demokracie jakožto nástroje na ochranu těchto práv. Reprezentovaný subjekt přestává být zdrojem legitimacy a stává se adresátem politiky prováděné v jeho kvaziobjektivním zájmu. Tím se jednak vyprazdňuje idea lidové sebevlády a jednak se důraz přesouvá na *výstupní legitimitu* daného uspořádání (srov. Hill 2004). Otázka zodpovědnosti subjektu reprezentovaného a reprezentujícího, klíčová pro standardní liberální model, tak ztrácí na významu; Kuper (2004: 77–78) hovoří o *systémově orientovaném* pojetí reprezentace, kterému přisuzuje v porovnání se standardním, na aktéry orientovaným pojetím, prioritu.

Jak podrobně ukazuje Andrew Hurrell (2007), přisouzení primátu vstupní nebo výstupní legitimitě opět implikuje komplexní normativní vize globálního řádu. To samozřejmě nemůže být důvodem k odmítnutí kosmopolitního modelu reprezentace. Chceme však poukázat na jeden významný konceptuální problém týkající se reprezentovaných subjektů, který s normativními důsledky takového modelu souvisí. Jak argumentuje Alexander Wendt (1999: 129), kosmopolitní demokracie postrádá skutečnou základnu (*constituency*), protože jednotlivci, kteří jsou jejím ontologickým i morálním fundamentem, jsou v první řadě občany jednotlivých států, a o existenci „globálního lidu“ lze hovořit nanejvýš v metaforických termínech (Dufek 2010: 154–162). Zdánlivé řešení v podobě trvání na volební reprezentaci např. v rámci přímo volené parlamentní komory OSN (Archibugi 1995) s sebou nese, při zachování většinového rozhodování a principu „*one person-one vote*“, problém potenciální „tyranie globální většiny“ (Wendt 1999: 131) a z něj vyplývající trvání států na speciálních právech, garancích nebo zastoupení. Tuto skutečnost však liberálně-kosmopolitní model akomodovat nedokáže, neboť vyvážení se z okovů metodologického, explanatorního i normativního nacionalismu v zájmu zajištění individuálních práv je jedním z hlavních cílů tohoto proudu.

7. Závěr: Systematická přednost korigovaného liberálního pojetí

Poněkud zadními vrátky se tak v úvahách o transnacionální demokracii vrací na scénu konzervativně-komunitaristický model reprezentace, a to proto, že národ jakožto subjekt hodný reprezentace v něm zaujímá ústřední postavení: sám o sobě je tento přístup na transnacionální úrovni obtížně použitelný, protože transnacionální demokracie společně s vizemi globální spravedlnosti figurují v této teoretické formaci nanejvýš jako předmět kritiky (srov. Kymlicka 1999, Scruton 2010). Ve třetí sekci jsme ukázali, že liberální model je otevřen skupinovým korekcím – mimo jiné i představě reprezentace všeho lidu (3.3.3). Lze předpokládat, že jeho teoretická pružnost dokáže zahrnout i reprezentaci jinak definovaných skupin, například prostřednictvím volebního inženýrství (Christiano 1996) nebo zavedením kvót na zastoupení (Phillips 2003, Uhde 2006). V každém případě ovšem zachovává ústřední roli vstupní legitimity, z níž

zároveň primárně odvozuje i zodpovědnost a kontrolu. Domníváme se, že tato skutečnost je relevantní i pro specifický případ Evropské unie, považované nezřídka za jakousi „laborator kosmopolitizace“ (srov. Beck a Grande 2004, Dufek 2010: 221–246): I v případě EU lze koherentně argumentovat, že formální mechanismy kontroly a zodpovědnosti jsou pro její *demokratické* fungování nezbytné a jejich nahrazení neformálními, na proces deliberace či výstup politického rozhodování orientovanými alternativami, přináší více problémů než řešení (Bellamy a Castiglione 2011; srov. Schmidt 2006: 219–273).²⁴

Přisouzení předběžného primátu liberálnímu pohledu na politickou reprezentaci z důvodu teoretické robustnosti a praktické užitečnosti může být samozřejmě napadeno pro svoji nízkou ctížádostivost a jakési „konzervativní“ sklony. Je zřejmé, že v porovnání s ambiciózními vizemi nabízíme cosi, co odpovídá v nejlepším případě *mezinárodním* koncepcím, v protikladu k těm kosmopolitním (srov. Dahl 1999, Rawls 2001). Je ale třeba mít na paměti, že tím hlavním důvodem pro náš rezervovaný pohled není apriorní normativní soud o žádoucnosti toho či onoho politického uspořádání, nýbrž právě výsledky zkoumání vnitřní logiky pojmu reprezentace a z něj plynoucí poukázání na neurčitost, vnitřní inkoherenci a nedostatečnou kritickou reflexi některých jeho významných pojetí.

Poznámky:

1. Stať je zakotvena především v angloamerické politické teorii, proto se naskytá problém přenosu mezi jazykovými prostředími. Obecně si dovoluujeme jistou volnost v užívání pojmů, kterými český jazyk disponuje. Je však vhodné se vyjádřit ke dvěma výrazům používaným v politických souvislostech, a to *reprezentace* a *zastoupení*. Belling (2009: 110) mezi nimi vidí „zásadní rozdíly“, když reprezentaci spojuje s vystupováním ve jménu transcendentálního politického národa, zatímco zastoupení s pluralistickým hájením empiricky existujících zájmů ve společnosti. Toto rozlišení, vycházející z německé tradice, v níž někteří teoretikové výraz *vertreten* vztahují k soukromým zájmům, zatímco *repräsentieren* k vyšší státní jednotě (Heath 2008: 90), nereflktujeme, tudíž slova reprezentace a zastoupení používáme jako synonyma.
2. Rehfeld (2006: 3) obvykle činěné spojení reprezentace a legitimacy kritizuje, poněvadž pojmově znemožňuje uchopení *nelegitimní* politické reprezentace. Jeho přístup komentujeme v šesté sekci.
3. Jakkoli je předkládaný článek zakotven v angloamerické literatuře, lze podotknout, že i v českém vědeckém prostředí se vyskytly tematicky blízké texty. Operují však převážně na nižší úrovni obecnosti nebo chápou otázku politické reprezentace spíše neproblematicky, případně ji podřazují pod jinou oblast sociálněvědného výzkumu. Pro naše účely relevantní příspěvky zmiňujeme dále v textu, formálnějšího přehledu volně související české literatury se ovšem vědomě vzdáváme.
4. Poznamenejme, že o politické reprezentaci se uvažuje téměř vždy v demokratických souvislostech (srov. Dahl 1995: 196–198). V jisté době se přitom demokracie a reprezentace chápaly jako alternativy (Hamilton et al. 2003: 76–79) a i v současné politické teorii nalézáme texty, jež vysvětlují reprezentativní vládu jako volenou aristokracii (Manin 1997). Jiné práce vypočítávají nedostatky reprezentace v realizaci demokratického ideálu (Pitkin 2004). V této stati ovšem platí, že se pojem reprezentace nesnažíme „očistit“ od konotací na něj navázaných v souvislostech zastupitelské demokracie a implicitně s nimi pracujeme i tam, kde se mluví o reprezentaci abstraktněji.
5. Alternativní pojetí uvádí Gelnarová (2010: 124).
6. Rehfeld (2006) a Saward (2006 a 2008) zdůrazňují úlohu *publika*, jemuž jsou reprezentativní nároky směřovány.
7. Je nutno ovšem zdůraznit, že řada autorů „liberální teorii reprezentace“ chápe od citovaných a tohoto textu odlišně.

8. Srov. *dictum*, které Mill (1993: 233) připisuje Benthamovi: „*everybody to count for one, nobody for more than one*“.
9. Jako později John Stuart Mill (2001: 91): „[P]oslanec bude zastupovat osoby, nikoli cihly a maltu měst...“ (Mill 2001: 97): „Města a hrabství jsou zastoupena, když jsou zastoupeni lidé, kteří je obývají.“
10. Barša a Strmiska (1999: 46–63) pojednávají detailně o liberálním pojetí zájmu.
11. J. S. Milla ale specifický přístup k demokracii vedl k podpoře větší váhy hlasů vzdělanějších voličů (Wilson 2007, Held 2006: 86).
12. Následující poznámky platí i pro jiné případy nedobrovolné organizace voličů při agregaci preferencí, nicméně územní organizace je zdaleka nejčastější (Rehfeld 2005: 145–147).
13. *Constituency* přitom v překladu nelze omezovat pouze na „volební obvody“, tj. teritoriálně definované jednotky, ale nutno chápat je obecně jako seskupení, k němuž se reprezentant vztahuje (viz Rehfeld 2005, Sacchetti 2008).
14. Souhlasíme s Bellingem (2009), že toto pojetí reprezentace je spojeno s konceptem suverenity.
15. Tato konceptuální výbava se otiskuje do institutu volného mandátu poslance jako zastupitele všeho lidu (Manin 1997: 163–167, Klokočka 2006: 136, též Belling 2009: 86).
16. Viz Nisbeta (1993: 55): „V historii konzervativního myšlení bychom marně pátrali po čemkoliv, co by jen vzdáleně připomínalo filozofii ‚jeden člověk, jeden hlas‘.“
17. Jak již bylo řečeno, Schwartz se opírá o argumenty republikanismu. Uplatňuje myšlenku neprivatizované veřejnosti, v níž občané nejenom prosazují své zájmy, ale také přizpůsobují své názory v deliberaci se spoluobčany při nalézání společného dobra (Schwartz 1988: 106–107; srov. Sunstein 1988).
18. Všimněme si však odmítnutí ztotožnění politiky difference s politikou identity u Iris Young (2000: 87–92). Srov. též Barša a Strmiska 1999: 56–58.
19. Viz např. analýzu bariér pro účast žen na politickém životě (Rakušanová a Václavíková-Helšusová 2006).
20. Za součást teorie spravedlnosti označila reprezentaci N. Fraser (2005 a 2007), která doplnila svou koncepci participativní parity (Fraserová a Honneth 2004) o třetí, politický, rozměr spravedlnosti, který se týká vzorců začlenění a vyloučení v procesech veřejného rozhodování, tj. reprezentaci.
21. Kymlicka (1995) obhájí skupinově diferencovaná práva v rámci liberálně individualistického paradigmatu. Tvrdí přitom, že podstata sporu o přiznávání menšinových práv *nespočívá* ve sporu mezi individualisty a komunitaristy (partikularisty, zastánci difference), poněvadž i v rámci liberálního důrazu na volbu koncepcí dobra rovnými jedinci lze udělit morální význam určitým společenstvím (Kymlicka 1995: 126–129). Tomuto přístupu nemůžeme věnovat náležitou pozornost; viz též Barša 1999: 90 an. pro diskusi liberální obrany „skupinově diferencovaného občanství“.
22. Za zdůraznění této teoretické varianty vděčíme jednomu z oponentů.
23. Z rozsahových důvodů se vzdáváme reflexe dalších aspektů „deliberativního obratu“, například otázky existence transnacionální veřejné sféry (srov. Habermas 2008).
24. Zatímco standardní liberální model je často vystavován nedosažitelným kritériím, v případě alternativních a inovativních modelů jsme svědky jejich rozvolňování a ospravedlňování těchto modelů na základě tvrzení o nutnosti „politické představitosti“: Tak se dočítáme, že pro úspěch kosmopolitní demokracie „... je klíčové zkonstruovat odpovídající mechanismy institucionální a funkcionální zodpovědnosti“ (Brock 2009: 108). Jak ale poznamenává Karlsson (2008: 208), navzdory všem nedostatkům liberálního modelu platí, že „*the devil we know might just beat the devil we don't*“.

Použité zdroje:

- Agné, Hans. 2006. „A Dogma of Democratic Theory and Globalization. Why Politics Need not Include Everyone it Affects.“ *European Journal of International Relations* 12, č. 3, 433–458.
- Archibugi, Daniele a Held, David. 2011. „Cosmopolitan Democracy: Paths and Agents.“ *Ethics and International Affairs* 25, č. 4, 433–461.

- Archibugi, Daniele. 1995. „From United Nations to Cosmopolitan Democracy.“ In: *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*. Eds. Daniele Archibugi a David Held. Oxford: Polity Press, 121–162.
- Ball, Terence. 2010. „James Mill.“ In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Edward N. Zalta. Stanford: Stanford University (<http://plato.stanford.edu/entries/james-mill/>).
- Baroš, Jiří. 2011. „Suverenita mezi křesťanstvím a právní modernitou.“ *Časopis pro právní vědu a praxi* XIX, č. 1, 1–10.
- Barša, Pavel a Strmiska, Maxmilián. 1999. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Barša, Pavel. 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Beard, Charles A. a Lewis, John D. 1932. „Representative Government in Evolution.“ *American Political Science Review* 26, č. 2, 223–240.
- Beck, Ulrich a Grande, Edgar. 2004. *Das Kosmopolitische Europa*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beer, Samuel H. 1957. „The Representation of Interests in British Government: Historical Background.“ *The American Political Science Review* 51, č. 3, 613–650.
- Beetham, David. 1999. *Democracy and Human Rights*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bellamy, Richard a Castiglione, Dario. 2010. „Democracy by Delegation? Who Represents Whom and How in European Governance.“ *Government and Opposition* 46, č. 1, 101–125.
- Belling, Vojtěch. 2009. *Legitimita moci v postmoderní době: proč potřebuje Evropská unie členské státy?* Brno: Masarykova univerzita.
- Brown, Chris. 2002. *Sovereignty, Rights and Justice: Interbational Political Theory Today*. Cambridge, UK: Polity Press
- Burke, Edmund. 1774. *Speech to the Electors of Bristol, on his Being Declared by the Sheriffs Duly Elected One of the Representatives in Parliament for that City*. (http://www.gutenberg.org/files/15198/15198-h/15198-h.htm#ELECTORS_OF_BRISTOL)
- Burke, Edmund. 1782. *Speech on a Motion Made in the House of Commons, May 7, 1782, for a Committee to Inquire into the State of the Representation of the Commons in Parliament*. (http://www.gutenberg.org/files/16292/16292-h/16292-h.htm#STATE_OF_THE_REPRESENTATION_OF_THE_COMMONS)
- Canovan, Margaret. 2006. „The People.“ In: *Oxford Handbook of Political Theory*. Eds. John S. Dryzek et al. Oxford: Oxford University Press, 349–362.
- Cohen, Joshua. 1997. „Deliberation and democratic legitimacy.“ In: *Deliberative democracy: Essays on reason and politics*. Eds. James F. Bohman a William Rehg. Cambridge, MA: MIT Press, 67–91.
- Conniff, James. 1977. „Burke, Bristol, and the Concept of Representation.“ *The Western Political Quarterly* 30, č. 3, 329–341.
- Cunningham, Frank. 2002. *Theories of Democracy: A critical introduction*. London: Routledge.
- Dagger, Richard. 2004. „Communitarianism and Republicanism.“ In: *Handbook of Political Theory*. Eds. Gerald F. Gaus a Chandran Kukathas. London: Sage Publications, 167–179.
- Dahl, Robert A. 1995. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing.
- Dahl, Robert A. 1999. „Can International Organizations be Democratic? A Sceptic’s View.“ In: *Democracy’s Edges*. Eds. Ian Shapiro a Casiano Hacker-Cordón. Cambridge: Cambridge UP, 19–36.
- Dovi, Suzanne. 2006. „Political Representation.“ In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Edward N. Zalta. Stanford: Stanford University (<http://plato.stanford.edu/entries/political-representation/>).
- Dryzek, John S. et al. 2006. „Introduction.“ In: *The Oxford Handbook of Political Theory*. Eds. John S. Dryzek et al. Oxford: Oxford UP, 3–41.
- Dryzek, John S. 2001. „Legitimacy and Economy in Deliberative Democracy.“ *Political Theory* 29, č. 5, 651–669.
- Dryzek, John S. 2004. „Democratic Political Theory.“ In: *Handbook of Political Theory*. Eds. Gerald F. Gaus a Chandran Kukathas. London: Sage Publications, 143–154.
- Dryzek, John S. a Niemeyer, Simon. 2008. „Discursive Representation.“ *American Political Science Review* 102, č. 4, 481–493.

- Dufek, Pavel. 2010. *Úrovně spravedlnosti: Liberalismus, kosmopolitismus a lidská práva*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU.
- Dworkin, Ronald. 2002. *Sovereign Virtue: The theory and practice of equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Estlund, David. 2008. *Democratic Authority: A Philosophical Framework*. Princeton: Princeton UP.
- Eulau, Heinz et al. 1959. „The Role of the Representative: Some Empirical Observations on the Theory of Edmund Burke.“ *American Political Science Review* 53, č. 3, 742–756.
- Filip, Jan. 2003. *Ústavní právo České republiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fraser, Nancy. 2005. „Reframing Justice in a Globalizing World.“ *New Left Review* 36, č. 6, 69–88.
- Fraser, Nancy. 2007. „Identity, Exclusion and Critique: A Response to Four Critics.“ *European Journal of Political Theory* 6, č. 3, 305–338.
- Fraserová, Nancy a Honneth, Axel. 2004. *Přerodělování nebo uznání?* Praha: Filosofía.
- Gaus, Gerald F. 2001. „Ideological dominance through philosophical confusion: liberalism in the twentieth century.“ In: *Reassessing Political Ideologies: The Durability of Dissent*. Ed. Michael Freedman. London: Routledge, 13–34.
- Gaus, Gerald F. 2004. „The Diversity of Comprehensive Liberalisms.“ In: *Handbook of Political Theory*. Eds. Gerald F. Gaus a Chandran Kukathas. London: Sage Publications, 100–114.
- Gelnarová, Jitka. 2010. „Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb „Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?““ *Acta Politologica* 2, č. 2, 120–135.
- Goodin, Robert E. 1977. „Convention Quotas and Communal Representation.“ *British Journal of Political Science* 7, č. 2, 255–261.
- Goodin, Robert E. 2007. „Enfranchising all affected interests, and its alternatives.“ *Philosophy and Public Affairs* 35, č. 1, 40–68.
- Guinier, Lani. 1993. „Groups, Representation and Race-Conscious Districting: A Case of Emperor’s Clothes.“ *Texas Law Review* 71, 1589–1642.
- Gutmann, Amy. 1985. „Communitarian Critics of Liberalism.“ *Philosophy and Public Affairs* 14, č. 3, 308–322.
- Habermas, Jürgen. 1995. „Reconciliation Through the Use of Public Reason: Remarks on John Rawls’s Political Liberalism.“ *The Journal of Philosophy* 92, č. 3, 109–131.
- Habermas, Jürgen. 2008. „A Political Constitution for a Pluralist World Society?“ In: *Between Naturalism and Religion. Philosophical Essays*. Jürgen Habermas. Cambridge: Polity Press, 312–352.
- Hamilton, Alexander et al. 2003. *The Federalist Papers*. London: Signet Classics.
- Havelková, Hana. 2006. „Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989.“ In: *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Eds. Hana Hašková et al. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 25–42.
- Heath, Stephen. 2008. „Keywords: Representation.“ *Critical Quarterly* 50, č. 1–2, 87–99.
- Held, David. 1995a. „Democracy and the New International Order.“ In: *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*. Eds. Daniele Archibugi a David Held. Oxford: Polity Press, 96–120.
- Held, David. 1995b. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Held, David. 1999. „The Transformation of Political Community: Rethinking Democracy in the Context of Globalisation.“ In: *Democracy’s Edges*. Eds. Ian Shapiro a Casiano Hacker-Cordón. Cambridge: Cambridge UP, 84–111.
- Held, David. 2006. *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Heywood, Andrew. 2004. *Political Theory: An Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hill, Jason D. 2004. „Je globální liberalismus paternalistický? Otázky morálního kosmopolitismu.“ In: *Globální spravedlnost a demokracie*. Ed. Marek Hrubec. Praha: Filosofía, 127–156.
- Hobbes, Thomas. 2008. *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.
- Holländer, Pavel. 2009. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Hurrell, Andrew. 2007. *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford UP.

- Christiano, Thomas. 1996. *The Rule of the Many: Fundamental Issues in Democratic Theory*. Boulder: Westview Press.
- Christiano, Thomas. 2008. *The Constitution of Equality: Democratic Authority and Its Limits*. Oxford: Oxford UP.
- Karlsson, Johan. 2008. *Democrats Without Borders: A Critique of Transnational Democracy*. PhD Thesis, University of Gothenburg (<http://gupea.ub.gu.se/handle/2077/18348>).
- Kirk, Russell. 2000. *Konzervativní smýšlení*. Praha: Občanský institut.
- Klokočka, Vladimír. 2006. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde.
- Krasner, Stephen. 1999. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton UP.
- Kuper, Andrew. 2004. *Democracy Beyond Borders: Justice and Representation in Global Institutions*. Oxford: Oxford UP.
- Kymlicka, Will. 1993. „The social contract tradition.“ In: *A Companion to Ethics*. Ed. Peter Singer. Oxford: Blackwell Publishing, 186–196.
- Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will. 1999. „Citizenship in an Era of Globalization: A Commentary on Held.“ In: *Democracy's Edges*. Eds. Ian Shapiro a Casiano Hacker-Cordón. Cambridge: Cambridge UP, 112–126.
- Kymlicka, Will. 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University press.
- Linklater, Andrew. 1998. *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*. Cambridge, UK: Polity Press.
- List, Christian a Koenig-Archibugi, Mathias. 2010. „Can there be a global demos? An agency-based approach.“ *Philosophy and Public Affairs* 38, č. 1, 76–110.
- Locke, John. 2002. *The Second Treatise of Government and a Letter Concerning Toleration*. Mineola: Dover Publications.
- Lukes, Steven. 2006. *Individualism*. University of Essex: ECPR Press.
- Macpherson, Crawford B. 1973. *Democratic Theory: Essays in Retrieval*. Oxford: Clarendon Press.
- Manin, Bernard. 1987. „On Legitimacy and Political Deliberation.“ *Political Theory* 15, č. 3, 338–368.
- Manin, Bernard. 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansbridge, Jane. 1999. „Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent ‚Yes‘.“ *The Journal of Politics* 61, č. 3, 628–657.
- Mansbridge, Jane. 2003. „Rethinking Representation.“ *American Political Science Review* 97, č. 4, 515–528.
- Mansbridge, Jane. 2005. „Quota Problems: Combating the Dangers of Essentialism.“ *Politics and Gender* 1, č. 4, 622–638.
- McNay, Lois. 2008. „Recognition as Fact and Norm: The Method of Critique.“ In: *Political Theory: Methods and Approaches*. Eds. David Leopold a Marc Stears. Oxford: Oxford UP, 85–105.
- Mill, John Stuart. 1993. *On Liberty & Utilitarianism*. New York: Bantam Classics.
- Mill, John Stuart. 2001. *Representative Government*. Kitchener: Batoche Books.
- Morris, Christopher W. 1998. *An Essay on the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nisbet, Robert A. 1993. *Konzervatismus: sen a realita*. Praha: Občanský institut.
- Parekh, Bhikhu. 2000. „Theorizing Political Theory.“ In: *Political Theory in Transition*. Ed. Noell O'Sullivan. London: Routledge, 242–259.
- Parkinson, John. 2003. „Legitimacy Problems in Deliberative Democracy.“ *Political Studies* 51, č. 1, 180–196.
- Pettit, Phillip. 2010. „Varieties of Public Representation.“ In: *Political Representation*. Eds. Ian Shapiro et al. Cambridge: Cambridge UP, 61–89.
- Phillips, Anne. 1995. *Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Phillips, Anne. 1998. „Democracy and Representation: Or, Why Should It Matter Who our Representatives Are?“ In: *Feminism and Politics*. Ed. Anne Phillips. Oxford: Oxford University Press, 224–240.
- Phillips, Anne. 2003. „Democracy and Difference: Some Problems for Feminist Theory.“ In: *Philosophy and Democracy: An Anthology*. Ed. Thomas Christiano. Oxford: Oxford UP, 310–320.

- Pitkin, Hanna. 1972. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Pitkin, Hanna. 2004. „Representation and Democracy: Uneasy Alliance.“ *Scandinavian Political Studies* 27, č. 3, 335–342.
- Pitkin, Hanna. 2007. „Commentary: The Paradox of Representation.“ In: *Representation*. Eds. J. Ronald Pennock a John W. Chapman. New Jersey: Transaction Publishers, 38–42.
- Plotke, David. 1997. „Representation is Democracy.“ *Constellations* 4, č. 1, 19–34.
- Pollak, Johanes et al. 2009. „On Political Representation: Myths and Challenges.“ *Recon Online Working Paper 2009/03* (http://www.reconproject.eu/projectweb/portalproject/PublicationsWP3_2009.html).
- Příbáň, Jiří. 1997. *Suverenita, právo a legitimita*. Praha: Karolinum.
- Příbáň, Jiří. 2001. *Disidenti práva: o revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Quinton, Anthony. 2007. „Conservatism.“ In: *A Contemporary Companion to Political Philosophy*. Eds. Robert E. Goodin et al. Oxford: Blackwell Publishing, 285–311.
- Rakušanová, Petra a Václavíková-Helšusová, Lenka. 2006. „Ženy v mužské politice.“ In: *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Eds. Hana Hašková et al. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 43–55.
- Rawls, John. 1999. *A Theory of Justice, Revised Edition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, John. 2001. „The Law of Peoples.“ In: *The Law of Peoples with „The Idea of Public Reason Revisited“*. Cambridge: Harvard UP, 3–128.
- Rehfeld, Andrew. 2005. *The Concept of Constituency: Political Representation, Democratic Legitimacy, and Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rehfeld, Andrew. 2006. „Towards a General Theory of Political Representation.“ *The Journal of Politics* 68, č. 1, 1–21.
- Rehfeld, Andrew. 2009. „Representation Rethought: On Trustees, Delegates, Gyroscopes in the Study of Political Representation and Democracy.“ *American Political Science Review* 103, č. 2, 214–230.
- Rogowski, Ronald. 1981. „Representation in Political Theory and Law.“ *Ethics* 91, č. 3, 395–430.
- Runciman David. 2007. „The Paradox of Political Representation.“ *The Journal of Political Philosophy* 15, č. 1, 93–114.
- Runciman, David a Vieira, Mónica Brito. 2008. *Representation*. Cambridge: Polity Press.
- Ryden, David K. 1996. *Representation in Crisis: The Constitution, the Interest Groups, and Political Parties*. Albany: State University of New York Press.
- Sacchetti, Fabiana. 2008. *Political Representation*. Lucca: IMT Institute for Advanced Studies (http://www.imtlucca.it/_documents/courses/005794-ML8TI-Political_Representation.pdf).
- Sandel, Michael. 1984. „Procedural Republic and Unencumbered Self.“ *Political Theory* 12, č. 1, 81–96.
- Sartori, Giovanni. 1987. *The Theory of Democracy Revisited, Part I: The Contemporary Debate*. Chatham: Chatham House Publisher.
- Saward, Michael. 2006. „The Representative Claim.“ *Contemporary Political Theory* 5, č. 3, 297–318.
- Saward, Michael. 2009. „Authorisation and Authenticity. Representation and the Unelected.“ *The Journal of Political Philosophy* 17, č. 1, 1–22.
- Scruton, Roger. 2006a. *England: an elegy*. London: Continuum.
- Scruton, Roger. 2006b. *Gentle Regrets: thoughts from a life*. London: Continuum.
- Scruton, Roger. 2010. „Global Democracy?“ *Columbia Institute Occasional Papers 3* (<http://www.columbiainstitute.it/doc/Roger%20ScrutonGlobal%20Democracy.pdf>).
- Shapiro, Ian. 2003. *The State of Democratic Theory*. Princeton: Princeton UP.
- Schmidt, Vivien A. 2006. *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford UP.
- Schwartz, Nancy. 1988. *Blue Guitar: Political Representation and Community*. Chicago: Chicago University Press.
- Sunstein, Cass. 1988. „Beyond the Republican Revival.“ *The Yale Law Journal* 97, č. 7, 1539–1590.
- Šprincová, Veronika. 2008. „Pomohou si strany samy? Úloha ženských sdružení uvnitř politických stran zastoupených v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 9, č. 1, 26–32.

- Taylor, Charles. 1997. „Nedorozumění v diskusi mezi liberály a komunitaristy.“ In: *Současná politická filosofie*. Ed. János Kis. Praha: Oikoymenh, 465–494.
- Tully, James. 1995. *Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Uhde, Zuzana. 2006. „Proč jsou kvóty strašákem?“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 7, č. 1, 6–10.
- Urbinati, Nadia a Warren, Mark. 2008. „The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory.“ *American Political Science Review* 11, 387–412.
- Urbinati, Nadia. 2007. „Politics as Deferred Presence.“ *Constellations* 14, č. 2, 266–272.
- Verba, Sidney et al. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Waldron, Jeremy. 1987. „Theoretical Foundations of Liberalism.“ *The Philosophical Quarterly* 37, č. 147, 127–150.
- Walzer, Michael. 1990. „The Communitarian Critique of Liberalism.“ *Political Theory* 18, č. 1, 6–23.
- Weale, Albert P. 1981. „Representation, Individualism and Collectivism.“ *Ethics* 91, č. 3, 457–465.
- Wendt, Alexander. 1999. „A Comment on Held’s Cosmopolitanism.“ In: *Democracy’s Edges*. Eds. Ian Shapiro a Casiano Hacker-Cordón. Cambridge, UK: Cambridge UP, 127–133.
- Williams, Melissa. 1998. *Voice, Trust, and Memory: Marginalized Groups and the Failings of Liberal Representation*. Princeton: Princeton University Press.
- Williams, Melissa. 2000. „The Uneasy Alliance of Group Representation and Deliberative Democracy.“ In: *Citizenship in Diverse Societies*. Eds. Will Kymlicka a Wayne Norman. Oxford: Oxford UP, 124–152.
- Williams, Michael C. 2005. „What is National Interest? The Neoconservative Challenge in IR Theory.“ *European Journal of International Relations* 11, č. 3: 307–337.
- Wilson, Fred. 2007. „John Stuart Mill.“ In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Edward N. Zalta. Stanford: Stanford University (<http://plato.stanford.edu/entries/mill/>).
- Wolff, Robert Paul. 1998. *In Defense of Anarchism*. Berkeley: University of California Press.
- Young, Iris M. 2003. „Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship.“ In: *Philosophy and Democracy: An Anthology*. Ed. Thomas Christiano. Oxford: Oxford UP, 287–309.
- Young, Iris M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, Iris M. 1997. „Deferring Group Representation.“ In: *Ethnicity and Group Rights*. Eds. Ian Shapiro a Will Kymlicka. New York: New York University Press, 349–376.
- Young, Iris M. 2000. *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.